

TÁRSADALOM ÉS MIGRÁCIÓ AZ 1869. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS EREDMÉNYEI ALAPJÁN EGY ZEMPLÉNI MEZŐVÁROSBAN, SZTROPKÓN

SOCIETY AND MIGRATION IN SZTROPKÓ FROM ZEMPLÉN COUNTY BASED ON THE RESULTS OF CENSUS OF 1869

Dr. Bagdi Róbert ^{1*}

¹ Turizmus-Vendéglátás Tanszék, Gazdasági Kar, Pallasz Athéné Egyetem, Magyarország

Kulcsszavak:

népszámlálás,
migráció,
dualizmus

Keywords:

census,
migration,
dualism

Cikktörténet:

Beérkezett 2016. október 10.
Átdolgozva 2016. október 31.
Elfogadva 2016. november 5.

Összefoglalás

A cikk célja, hogy levéltári források alapján egy zempléni település, Sztropkó 1869. évi társadalmát megvizsgáljuk. Elsődlegesen a születési helyek alapján meghatározzuk a helybeli és a bevándorolt népességet, majd az adatokat kombináltuk a foglalkozásokkal.

Abstract

The aims of the paper to examine the society in Sztropkó from Zemplén in 1869 based on the original census sheets from the archives. Firstly, local and immigrant people are determined with the birth places, than all data were combined with occupation and jobs.

1. Bevezetés

A hazai központi szerepkörű települések közül, a XIX. század utolsó harmadában már a második vonalnak számító rendezett tanácsú városokról sem rendelkezünk részletes vándorlási adatokkal, hiszen a legjelentősebb demográfiai adatokon kívül, a részletesebb kimutatások csak vármegyénként kerültek publikálásra a századforduló népszámlálásainak esetében. Az első dualizmus kori népszámlálást (1869) meglehetősen ritkán szokták felhasználni a kutatók az egyes városok/települések népességének vizsgálatához. Ennek oka, hogy az 1869. évi népszámlálás eredményeit csupán a járások szintén adták közre, így egy adott település társadalmának vizsgálatához szükséges a hazai levéltárakban megtalálható eredeti összeíró ívek áttekintése. E dokumentumok azonban a települések töredékéről maradt csak fenn, de az egykori Észak-Magyarország több vármegyéjében is, szinte hiánytalanak tekinthető, például Sáros, Szepes és Zemplén vármegyékben. Mindezek alapján a Zemplén megyei Sztropkó mezőváros társadalmának vizsgálatát tűztük ki célul az 1869. évi népszámlálás eredményei alapján. E település az egykori Zemplén vármegyében a 2000 fős lakosságszámot meghaladó települések (lényegében a Sátoraljaújhely mögötti második vonal) közül a legészakiabb fekvésű volt.

* Dr. Bagdi Róbert. Tel.: +36 56/510-300 5709. mellék
E-mail cím: bagdir@szolf.hu

2. Források

Vizsgálatunk célja, hogy meghatározzuk hogyan alakult a helybeli születésűek, illetve a bevándorlók aránya az egyes foglalkozásokat tekintve. Forrásként a Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltárában fennmaradt 1869. évi népszámlálás sztropkói iratanyagát [**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**] használtuk fel. A népszámlálási ívek háztartásonként készültek el, de tartalmazza többek között minden ott lakó egyén születési évét, foglalkozását és a születési helyét is. Vizsgálatunk során ezeket az adatokat dolgoztuk fel, míg a felekezeti hovatartozást jelen tanulmányunkban terjedelmi okok miatt figyelmen kívül hagytuk. Az említett adatokat azonban egymással is kombináltuk, hogy mélyebb összefüggések vizsgálatára is lehetőség nyíljon.

Vizsgálatunk arra alapszik, hogy 1869-ben a szülő nők otthonukban adtak életet gyermeküknek. A születési hely így pontosan megjelöli a származást, vagyis ha mindenki az otthonában született, akkor, ha az egyént később egy másik településen írták össze, akkor ő ott, az új lakóhelyén bevándorlónak számított. Az általunk végül meghatározott népességszám kissé eltér a hivatalos adatoktól. Ennek magyarázata lehet, hogy a távollé-
vőket is beírták a gyűjtő ívekre, majd többnyire utólag kihúzták őket, átjavítva még az ív alján egyszer már összeadott számokat is! Pozsgai Péter ugyanezt a problémát jelezte a Torna vármegyei települések vizsgálatakor. [2] Mi egy kihúzást sem bíráltunk felül, az akkori összesítők pedig valószínűleg egy részét igen. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal által közreadott népességszámokhoz képest, így Sztropkó esetében 24 fős pozitívumot lehetett megállapítani.

Az 1. Táblázatban Sztropkó és a zempléni vármegyeszékhely, Sátoraljaújhely népességszámait adjuk közre. Zemplénben ugyanis Sátoraljaújhely a népességszámot tekintve kiemelkedett a többi település közül, a közel 10 ezer fős lakosságával. A második vonalnak többnyire a járásszékhelyek számítottak, egyenként közel 2000 fős népességgel. Sztropkó és a hozzá hasonló méretű egyéb jelentősebb zempléni települések a XIX. század folyamán fokozatosan lemaradtak Sátoraljaújhely mögött a népességszámot tekintve.

1. Táblázat. Sztropkó és Sátoraljaújhely népességgyarapodása II. József népszámlálása [3], Fényes Elek adatgyűjtése [4] és az 1869. év alapján

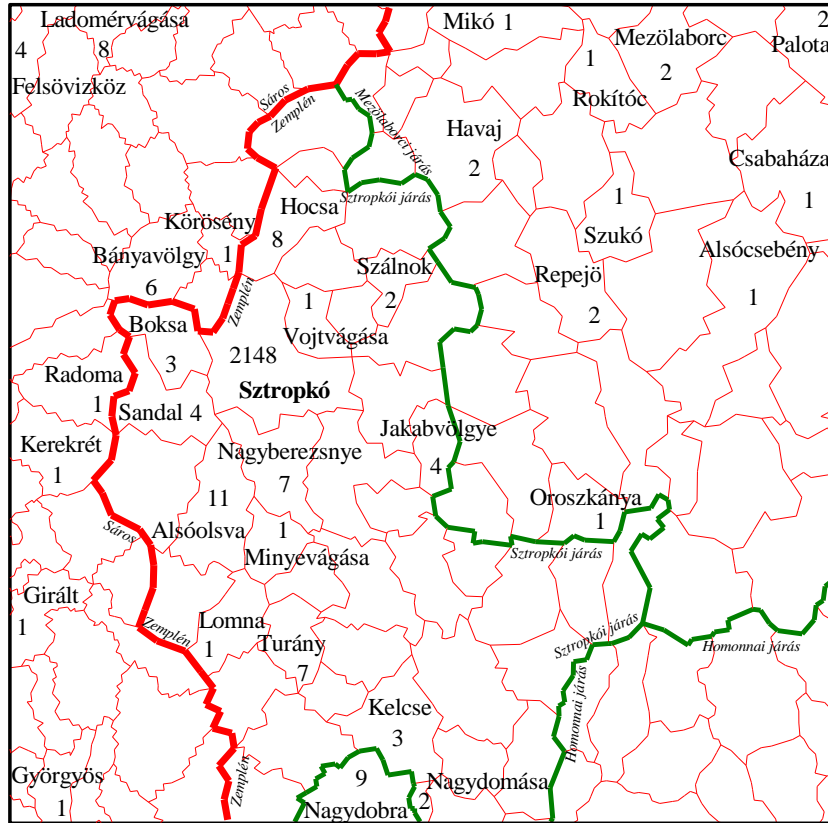
Települések	1784-87	Fényes Elek	1869	Növekedési ütem, %		
Idősor sorszáma	1.	2.	3.	1. - 2.	2. - 3.	1. - 3.
Sátoraljaújhely	4023	6310	9946	1,57	1,58	2,47
Sztropkó	1325	2216	2499	1,67	1,13	1,89

3. Eredmények

Sztropkó lakosságának döntő többsége helyben született (2523 főből 2148 fő, ami 85,1%-ot jelent). Ennek oka valószínűleg az ország periferiáján való fekvés lehetett, ahol a minden bizonnyal kevésbé mobilabb ruszin anyanyelvű népesség is élt. Az egész területre jellemző továbbá az alacsony lélekszámú aprófalvas településszerkezet, amely „konzervatívabb, röghöz kötöttebb” népességet feltételez. Más, korábbi vizsgálatunkban [5] megállapítottuk, hogy például Varannó, amely dél felé az első útba eső járásszékhely volt (de ugyanúgy Észak-Zemplénben feküdt), már sokkal befogadóbbnak bizonyult, mert a lakoságnak közel fele (47%) bevándorló volt. Zemplén déli részén, Sátoraljaújhely [6], vagy Szerencs lakosságának ugyancsak közel fele bevándorló volt 1869-ben.

Sztropkóba a legtöbb betelepült (78 főt) a szomszédos osztrák tartomány, Galícia bocsájtott ki, az innen elszármazottak a sztropkói összlakosságnak több mint a 3%-át tet-

ték ki. A sorrendben következő Bártfa, a szomszédos Sáros vármegye „nagyvárosa” volt a legjelentősebb kibocsátó település, ennek valószínűleg az volt az oka, hogy Sztropkó a vármegyehatáron feküdt, így vonzáskörzetének kb. fele nem is Zemplénbe esett. A bártfai születésűek csupán 0,35%-os részesedésre tudtak szert tenni a sztropkói lakosságban. A Sztropkó környéki falvakból érkezők számát az 1. számú ábránkon ábrázoltuk.

1. ábra. A sztropkói lakosok születési helyeinek megoszlása 1869. 12. 31-én

Sztropkó nem tudott minden körülötte fekvő faluból bevándorlót vonzani (lásd 1. számú ábra), noha ez még a tőle délre fekvő Varannónak is sikerült. A Sztropkó környéki falvak általában alacsony lélekszámmal rendelkeztek, így minden bizonnyal még kevésbé tudtak (volna) betelepülőket adni. A Sztropkó környéki falvak helyett így távolabbi települések váltak jelentősebb kibocsátókká, például Poprád (Szepes vármegye) is az 5. helyre került 9 áttelepülővel. A nyugatra fekvő Sáros és Szepes vármegyéből érkeztek a legtöbben, mindez megegyezik például a Varannó esetében végzett vizsgálataink eredményével.

4. A sztropkói foglalkoztatási szerkezet 1869-ben

A háztartásonkénti ívekre minden családfőnek feljegyezték, hogy milyen foglalkozást űzött, sőt a népszámlálás szabályai szerint a 14 év feletti gyermekeknek is kötelező volt valamilyen tevékenységet bejegyezni, így róluk rendelkezünk információval (összesen 30,6%). Legfőbb feladatunknak ezen alfejezetben így azt tekintjük, hogy megvizsgáljuk a távolság és a „műveltség” kapcsolatát: mely csoportok voltak hajlandók el-, pontosabban bevándorolni. Eredményeinket néhány egyéni sors bemutatásával is kiegészítjük: a családfővel élő gyermekek születési helyének és idejének felhasználásával. Elméletileg a

magasabban kvalifikált emberek vándorolnak többet, így feltételeztük, hogy minél meszebről érkezett valaki a zempléni mezővárosba, annál képzetesebb volt, ill. fordítva.

Eredményeink ismertetése előtt, meg kell jegyeznünk, hogy az 1869. évi népszámlálás esetében még a vármegyei hatóságok voltak a lebonyolítók, akik nem kaptak iránymutatást, hogyan ítéljenek meg egyes helyzeteket. A foglalkozásokat helyben ítélték meg (rendszerint többféleképpen). A fennmaradt íveket átvizsgálva, a leginkább említésre méltó különbségeket a földből élők besorolásánál tapasztaltuk meg, jelentősen eltérően értékelték az egyén által birtokolt föld nagyságát. Sztropkón a többségnek valószínűleg nem volt semekkora földje sem, őket napszámosként írták össze (177 fő helyi születésű egyén), ugyanakkor 79 helyi születésű helyi lakos „telkes földműves” megnevezést kapott. Más zempléni településektől eltérően harmadik típust is megkülönböztettek: „földművesnek” 8 helyi születésű lakost írtak össze.

Úgy tűnik, Sztropkó társadalma zártnak minősíthető, hiszen 23 különböző foglalkozást találtunk, ahol csak helyben születtek dolgoztak. E foglalkozások között a csizmadiák voltak a legnépesebb csoport, összesen 10 fővel. (Lásd 2. számú táblázat) (Összehasonlításképp Varannón 14 ilyen foglalkozás volt.) Általánosságban kijelenthető, a bevándorlók által megtett út, arányos lehet az általuk üzött foglalkozás presztízsével: minél távolabbról érkezett valaki, annál magasabb társadalmi státusszal kellett rendelkeznie. Bencsik János Tokaj esetében mutatta ki, hogy az értelmiség többnyire bevándorló volt. [7] Mindez az egyes településekre is igaz lehet, minél közelebb feküdt egy kibocsájtó falu Sztropkóhoz, annál alacsonyabb presztízsű foglalkozásból élhettek az onnan elszármazók. A 2. Táblázatban foglaltuk össze a helyben születettek arányát az egyes foglalkozásokban.

2. Táblázat. A helyben születettek aránya és száma Sztropkón, 1869-ben az egyes foglalkozást üzők között

Sorszám	Foglalkozás	%	A helyiek száma	Sorszám	Foglalkozás	%	A helyiek száma
1.	aranyműves	100	2	26.	földműves	88,9	8
2.	bádogos	100	1	27.	napszámos	88,1	177
3.	csizmadia	100	10	28.	földbirtokos	88	22
4.	favágó	100	1	29.	szabó	86,7	13
5.	fazekas	100	9	30.	zsellér	84,6	11
6.	fűrészgyár vez.	100	1	31.	koldus	80	4
7.	magángazdatiszt	100	1	32.	asztalos	77,8	7
8.	gubás	100	3	33.	szíjgyártó	75	3
9.	gyertyamártó	100	1	34.	cipész	75	15
10.	háزالó	100	1	35.	suszter	75	6
11.	kántor	100	1	36.	varga	75	3
12.	katona	100	1	37.	kereskedő	71,9	41
13.	kerékgyártó	100	3	38.	bérlő (ház, bormérés, birtok)	66,7	2
14.	kisbíró	100	1	39.	pesztonka, dajka	66,7	2
15.	kovács	100	6	40.	mészáros	66,7	2
16.	kőműves	100	1	41.	tanító	66,7	4
17.	lakatos	100	4	42.	kocsmáros	62,5	5
18.	önálló	100	1	43.	orgonista	50	1
19.	segéd (-munkás)	100	28	44.	adóhivatalnok	50	1
20.	templomszolga	100	2	45.	erdész	50	1
21.	ügyvéd	100	1	46.	erdőkerülő	50	1
22.	varrónő	100	1	47.	szolgálo	46,6	34
23.	véső	100	1	48.	inas	42,9	3
24.	telkes földműves	91,9	79	49.	ács	33,3	1

25.	szűcs	91,7	22	50.	szereztes	20	1
-----	-------	------	----	-----	-----------	----	---

A 2. Táblázatban nem szerepelnek azok a megélhetési formák, amelyek csak a bevándorlókat érintették, az adott „szakmában” dolgozók száma, az alábbiak szerint alakult: alrabbi 1; béres 2; cséplő 4; posta kocsis 2; fuvaros 1; gyógyszerész 1; háztulajdonos 4; juhász 1; káplár 3, kocsis 1; könyvkötő 1; körjegyző 1; kötéلكészítő 1; megyei esküdt 1; megyei földbirtokos 1; megyei hajdú 1; orvos 2; pásztor 1; postamester 1; sapkakészítő 1; szakácsnő 3; szobalány 1 és szolgabíró 1.

A Sztropkót övező falvak közül, az északi szomszédságban fekvő Hocsát választottuk példaként, de onnan is csupán nyolc beköltöző akadt. Foglalkozás szerint egy vargámestert soroltunk a legmagasabb pozícióba. Ő 1825-ben született, felesége 15 évvel volt fiatalabb nála, és Sáros vármegyében született. A fiatal házaspár legidősebb gyermeke Varannón született, 1858-ban. A család ezután költözhetett csak Sztropkóra, mert a következő három gyermek már ott született. A hocsai születésű sztropkóiak között volt továbbá, egy földműves felesége, egy napszámos, egy földműves fia, aki szűcsnek tanult, egy szolgáló, és egy női szolgáló a két gyermekével (megesett leányként). Magasabb társadalmi presztízssal egyén egy sem akadt a Hocsáról elszármazók között.

A nagyobb távolságot megtevők közül két családot említünk meg példaként. A helyi orvos Trencsén vármegyében született 1803-ban. A nála 20 évvel fiatalabb felesége Varannón született, egyetlen gyermekük viszont már sztropkói volt és 1842-ben született. Sajnos az egyetlen velük élő gyermek adataiból, csak annyi következtetést lehet levonni, hogy már majd 30 éve Sztropkón éltek. A Szijjártó István [8] után „kivételesen normális” esetnek számított egy napszámos esete, aki 1824-ben, helyben született, míg a felesége 6 évvel fiatalabb volt, viszont Csernyegen született (Fehér vármegye). A fiatal pár valószínűleg az Alföldön is vállalt mezőgazdasági idénymunkát, mert egyetlen gyermekük 1857-ben Aradon született, majd ezután térhettek vissza valamikor Észak-Zemplénbe.

Nemcsak településenként vizsgálhatjuk meg mindezt, hanem foglalkozásonként is. A következőkben foglalkozások szerint tekintjük át a betelepülőket, vajon honnan érkeztek az adott csoport tagjai?

A sztropkói ügyvéd 1830-ban született helyben, a felesége egy évvel volt fiatalabb, de Abaújból, *Csájrról* származott. Gyermekek nem születtek, így nem lehet a vándorlásra következtetni életútjukból. Viszont velük egy háztartásban élt egy inas, egy szobalány és egy szolgáló, akik mindannyian máshol, de a szűkebb környezetben születtek. (Más általunk vizsgált zempléni településeken - például Varannó, Szerencs - az ügyvédek egyike sem volt helybeli születésű, így Sztropkó zártabb társadalmát erősíti ez a tény is.)

Sztropkón egy tanító Ladomérről származott, és 1820-ban született. Felesége viszont helyi születésű volt, de 10 évvel fiatalabb is volt. A tanító 1856 előtt költözhetett Sztropkóra mert, ebben az évben már meg is született első gyermekük. 1869-ben összesen négy élő gyermekük volt. A második tanító helyi volt, a felesége is és a gyermekei, így senki sem számított bevándorlónak. Egy napszámos két gyermekének is feljegyezték, hogy tanító volt. Ők 1846-ban és 1852-ben születtek, akik házasságot sem kötöttek 1869-ig. Egy 1809-ben született tanító Radványból származott, ahogy felesége is, aki 1814-ben született. Velük egy háztartásban már csak a két legfiatalabb gyermekük élt, akik 1850-ban és 1853-ban születtek. (Nehezen képzelhető el ugyanis, hogy a feleség 36 éves korában szült először.) A gyermekek viszont már Sztropkón születtek. A hatodik tanító ugyan csak helyi születésű volt, de a felesége Biharból, Váradolasziból származott. A pár ugyan csak megfordulhatott még legalább egy településen, mert gyermekük, 1869-ben a Szabolcs vármegyei Szentmihályon született.

Azoknak a mesterségeknél az esetében, amelyek feltételeznek valamilyen fokú szaktudást is (varga, szűcs, asztalos stb.), ott nemcsak jelen voltak a bevándorlók, de az alacsonyabb presztízsű foglalkozásokhoz (például napszámos) képest jelentősebb volt a bevándorlók száma. Ez azonban csak a sztropkói kereteken belül igaz, valójában az egyes mesteremberek között is alacsony volt a bevándorlók száma, ha más zempléni mezővárossal (például Varannóval) vetjük össze az adatokat. Valójában a szabók, az asztalosok, a szíjgyártók, a cipészek, a suszterek és a vargák között is a helybeli születésűek voltak többségben (75%, vagy azt meghaladó mértékben, lásd 2. Táblázat). A foglalkozásonként betelepülőnek számító 1-2 fő, valójában nem tekinthető reprezentatív mintának sem.

Az alacsony presztízsű foglalkozásokból megélők között az egyetlenegy dajka Varannóról származott, a két pesztonkaként összeírt egyén azonban helybeli születésű volt. A gyakorlatban valószínűleg nem volt különbség a tevékenységük között, ezért a 2. Táblázatban is egy összevont csoportban szerepeltek. Az egyetlen kocsis neve mellé születési helyként csak a vármegye nevét (Zemplén) jegyezték fel, így csak annyi bizonyos, hogy nem helybeli születésű volt.

5. Összefoglalás

Sztropkó valószínűleg több hátrányosnak tekinthető tényező együttes hatásának következtében – az eddig általunk vizsgált más zempléni településekhez képest – meglehetősen zárt társadalommal rendelkezett. Korlátozott mértékben itt is igazak voltak a dualizmus korára általánosan jellemző vándorlási törvényszerűségek. Összességében azonban az ország perifériáján való fekvés, a hegyvidéki környezet (hozzáértve a Kárpátok gerincének közelségét), és az ebből következő aprófalvas településszerkezet számított a döntő tényezőnek. Sztropkó továbbá a szlovák nyelvterület keleti peremén feküdt, a ruszin településterület közelségben, amely népesség a korabeli Magyarországon a legalacsonyabb vándorlási hajlandósággal rendelkezett, így a legjobban őrizte meg tradicionális társadalmi kereteit. Nem tűnik véletlennek, hogy Sztropkó még 1910-ben sem rendelkezett vasúti összeköttetéssel.

Irodalomjegyzék

- [1] Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátorajújhelyi Fiókleveletára. XV.83. Az 1869. évi népszámlálási iratok gyűjteménye. 87. doboz (MNL-BAZML SF XV.83. 87. doboz)
- [2] Pozsgai Péter: „Helybeliek” és „idegenek”. Községi illetőség Torna megyében az 1869. évi népszámlálás háztartási lajstromai alapján. In: Korall, 9. évfolyam, 34. szám, 2008., pp. 68-101.
- [3] Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). (Szerk.: Danyi Dezső – Dávid Zoltán) KSH, Budapest, 1960., p. 385.
- [4] Fényes Elek: Magyarországnak 's a' hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben, III. kötet, Pest, 1838., p. 455.
- [5] Bagdi Róbert: Migráció és foglalkoztatottság az 1869. évi népszámlálás alapján, egy zempléni járásszékhelyen, Varannón. In: Közép-Európai Monográfiák. (Szerk.: Döbör András – Zeman Ferenc) 14. kötet, 2015., Szeged, Egyesület Közép-Európa Kutatására, pp. 39-50.
- [6] Demeter Gábor – Bagdi Róbert: A társadalom differenciáltságának és térbeli szerveződésének vizsgálata Sátorajújhelyen 1870-ben. Budapest–Debrecen, Kapitális, 2016., p. 112.
- [7] Bencsik János: Egy hegyaljai város, Tokaj 1869-ben. A város társadalmának elemzése. In: Tokaj és Hegyalja. Városvédők és Szépfítő Egyesület, Tokaj, 1996., pp. 137-150.
- [8] Szijártó M. István: A mikrotörténelem. In: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. (Szerk.: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József) Osiris, Budapest, 2006., pp. 500-520.